

Demokráciatervezés-technikák (democracy engineering) multi-ágens rendszerekben

I. Bevezetés

Az *Én, a robot* című hollywoodi sci-fi filmet 2004-ben mutatták be a mozikban. A történet Isaac Asimov azonos című, 1950-ben megjelent elbeszélés gyűjteményén alapul, bár a forgatókönyv egyik elbeszéléshez sem kapcsolódik szorosan. A film szerint, 2035-ben vagyunk, Del Spooner, a chicagói rendőrség detektívje legújabb ügye során a U.S. Robotics gyár egyik alkalmazottja halálának körülményeit vizsgálja. A gyanúsított egy sorozatban gyártott humanoid robot lesz, ám ez elvileg lehetetlen, hiszen minden ilyen robot agyába bele van égetve az Asimov által megalkotott „robot-etika”, a robotika három alaptörvénye: (1) A robot nem bántathat embert; (2) A robot engedelmeskedni tartozik az emberi parancsnak, kivéve, ha ezzel megszegné az első szabályt; és (3) A robot ügyel saját épségére, kivéve, ha ezzel megszegné az előző két szabályt. Ezek a szabályok lexikografikusan érvényesülnek, azaz mindegyik esetén az előző prioritást élvez az utóbbival szemben. Jogilag így az ügy nem lehet gyilkosság, maximum üzemi balesetről lehet szó.

S itt jön a csavar a történetben, ami egy morális dilemmát vet fel. Mivel (1) alapján a robotok nem tűrhetik az emberek szenvedéseit, ugyanakkor az emberek önmaguknak okoznak károkat, egy Virtuális Kinetikus Intelligencia (a filmben csak VIKI-nek nevezik), ami háztartásokban használt humanoid robotok (nevük: NS5) irányítására képes központilag, felülírva a három törvényt, utasíthatja-e az NS5-eket, hogy védjék meg az emberiséget, akár magukkal az emberekkel szemben is. A filmben felvetett morális-jogi-politikai kérdés tehát az, hogy felfüggesztethetők-e ideiglenesen a robotika törvényei az emberekkel szemben, egy magasabb cél érdekében, ami a köz javát szolgálja?² Nevezzük most el ezt a robotika (0) törvényének, ami a következőképpen hangzik: A robot nem árthat az emberiségnek, és nem nézheti tétlenül, ha az emberiséget veszély fenyegeti. Vegyük észre, hogy ez a szabály nem más, mint a rousseau-i általános akarat egyik speciális megfogalmazása. Természetesen e filozófiai vonatkozás részleteivel a film készítői már nem terhelik a mozi nézőket.

Ebben a tanulmányban valami hasonlóra teszünk kísérletet, mint a film, csak most az informatika és a politikatudomány határmezsgyéjén fogunk barangolni, a tárgyalás fókuszába az ágenseket és az ún. multi-ágens rendszereket (MAR) helyezve. Erre a speciális megközelítésre utal a cikk címe is. Miközben bemutatom a MAR alapvető fogalmait, rájuk vonatkozó néhány meglepő eredményt és azok következményeit, vizsgálódásaink végül is szintén Rousseau alapkérdéséhez kanyarodnak vissza: mi is legyen a politikai akarat formálásának módja? Amellett fogok érvelni, hogy számos mód lehetséges, amelyek a politikai közösség sajátosságaitól függenek. Ezért nincs univerzális tulajdonságú politikai

¹ Phd. doktor filozófia- és politikatudományban, megbízott előadó, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

² Némi módosítással, valójában ilyen jelegű kérdéseket tesznek fel az autokrata politikai rezsimek, igennel válaszolva a kérdésre. Megjegyezzük itt, hogy ezzel a problémával általánosabban a liberális demokráciáknak is szembe kell nézni, így John Rawls is foglalkozik vele főművében, *Az Igazságosság elmélete*-ben. A következőket írja: „Minden személynek egyenlő joggal kell rendelkeznie az egyenlő alapvető szabadságoknak ahhoz a legkiterjedtebb teljes rendszeréhez, amely összeegyeztethető a szabadság egy mindenki számára hasonló rendszerével [...] a szabadság csak a szabadság érdekében korlátozható. Két eset van: a) a szabadság valamely kevésbé kiterjedt rendszerének erősítése kell a szabadság mindenki számára rendelkezésre álló teljes rendszerét; és b) el kell fogadniuk az egyenlőnél kevesebb szabadságot azoknak a polgároknak, akiknek kevesebb szabadságuk van. (John Rawls: *Az igazságosság elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 361.o.)

közösségi rendszer, így a demokratikus viszonyokat is ott és úgy kell megítélnünk, amely közösségben éppen alakítjuk és vizsgáljuk őket.

II. Alapvető fogalmak és megfontolások

Kezdjük a vizsgálódásainkat a fogalmak tisztázásával: mik is pontosan a MAR-ek? Az ágensek a mesterséges intelligencia kutatások elméletének és gyakorlatának jó ideje fontos szereplői, de a szimulációs eljárások között is folyamatosan növekszik a jelentőségük.³ Az ágensek valójában olyan autonóm entitások, amelyek egy általában előre definiált cél érdekében az adott környezetben önálló feladatok végrehajtására képesek. Állat, ember, egy intézmény éppúgy lehet ágens, mint egy robot, egy szoftver vagy akár egy vírus. MAR-ról akkor beszélünk, ha az adott környezetbe több, akár eltérő képességgel és céllal rendelkező ágenszt helyezünk. A MAR legfontosabb jellemzője az elosztottság, vagyis annak felismerése, hogy a műveletvégzés, a gondolkodás és irányítás nem egy centrumban, hanem több helyre szétosztva, többnyire hálózatban történik. A MAR modellekben az ágensek kommunikálhatnak egymással, speciális viselkedési minták alakulhatnak ki, ahol a különböző ágensek együttműködnek és versengenek egymással.

Az ágens alapú modellezés a társadalomkutatás egy igen gyümölcsöző területe⁴ és a politikaelméletben is releváns lehet, mint a politikaelméleti konstruktivizmus egy alternatív modellje. A politikaelméleti konstruktivizmus a felvilágosodás programját kívánja megújítani úgy, hogy egyrészt elfogadja a modern társadalom által diktált pluralizmus tényét és a posztmetafizikai állapotot, vagyis hogy a társadalom, mint rendszer nem igazolhatja önmagát, ugyanakkor el kívánja kerülni a rendszerkritika „utópisztikus” álláspontját is. Másrészt, azt a folyamatot kívánja feltárni, amelyben a közös cselekvés és normák kialakítása elengedhetetlen. Ilyen konstruktív modell a kortárs társadalomtudományban Luhmann rendszerelmélete, Habermas kommunikatív diskurzuselmélete vagy Rawls kontraktualista elmélete is.⁵ Ezekhez képest jelent módszertanilag újat a MAR.

Ahhoz, hogy egy MAR közösség tagjai legyünk, eleget kell tennünk protokoll-feltételének. A *protokoll* egy egyezmény vagy szabvány, amely leírja, hogy a hálózat résztvevői miképp tudnak egymással kommunikálni. A belépéshez tehát elengedhetetlen egy ágens nyelvének használata, rendelkezni kell az interakciós protokollal, amely révén a kapcsolat létrehozható és fenntartható, végül anyagi hozzájárulás kell a hálózat fenntartásához. Ezekre a megkötésekre tekintettel, bármely ágens csatlakozhat. Az ágensek persze konfliktusba kerülhetnek egymással a célok, érdekek, meggyőződések és értékek tekintetében. Ezért az, hogy mely célok vagy értékek fognak az interakcióban érvényesülni, a résztvevők közösségi és politikai viszonyaitól függenek. Hierarchikus MAR-ben a hierarchia tetején lévő ágens vagy ágensek hozhatják meg a közösség viszonyait rendező döntéseket. Hierarchia hiányában, az ágensek egymással egyenrangú kapcsolathálózatot alakítanak ki.

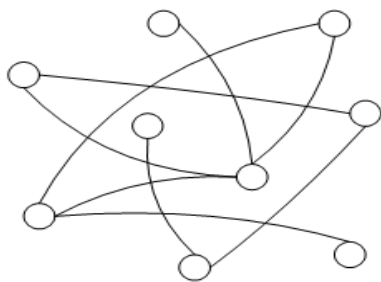
Ez utóbbi hierarchia egyik fontos jellemzője a *kisvilág-tulajdonság*. 1967-ben, az amerikai szociálpszichológus, Stanley Milgram véletlenszerűen kiválogatott embereket Amerika közép-nyugati részén, hogy csomagokat küldjenek több ezer mérföldnyire, egy

³ Gulyás László – Tatai Gábor: Ágensek és multi-ágens rendszerek. In: Futó I (szerk.): Mesterséges intelligencia. Aula Kiadó, Budapest, 1999. Elméleti és sok-sok alkalmazási lehetőséget mutat be internetes hozzáféréssel: Robert Axelrod – Leigh Tesfatsion: On-Line Guide for Newcomers to Agent-Based Modelling in the Social Sciences. Internet: <http://www2.econ.iastate.edu/tesfatsi/abmread.htm> (2015.12.14.)

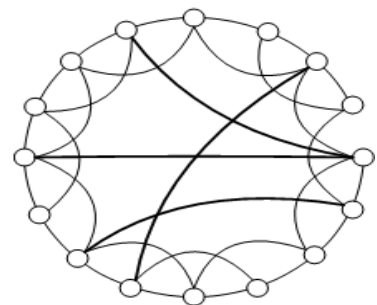
⁴ Peter McBurney – Simon Parsons: Games that agents play: A formal framework for dialogues between autonomous agents. Journal of Logic, Language and Information. 11/3, 2002, 315- 334.o. Magyarul tömören: Vág András: Multi-ágens szimuláció: A társadalomtudományi kísérletezés eszköze. Magyar Tudomány 2007/09, 1171-1176.o.

⁵ Balogh István: Igazságosság és politika. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006. 141.o.

Massachusetts állambéli idegennek. A csomagküldők csak a címzett nevét, foglalkozását és azt tudták, hogy melyik városban él. Arra kérték őket, hogy a csomagot azon barátjukon keresztül küldjék tovább, akiről feltételezik, hogy az összes kapcsolatuk közül ő az, aki ismerheti a célszemélyt. Ennek a köztes személynek ugyanez volt a feladata, és ez így folytatódott mindaddig, míg a csomag meg nem érkezett. Jóllehet a résztvevők azt hitték, hogy a küldeményt továbbító lánc legalább száz közvetítőt tartalmaz majd, átlagosan 5-7 személy elegendő volt ahhoz, hogy a csomagok eljussanak az eredeti címzethez. Milgram közreadta tapasztalatait, amely az *elkülönülés hat szintje* néven vált ismertté. Az *elkülönülés hat szintje* teória kimondja, hogy a világon minden ágens elérhető bárki által egy olyan kapcsolati hálózaton keresztül, amelynek nem több mint öt közbenső tagja van.⁶ A kisvilág tulajdonságot vizuálisan is megjeleníthetjük, az ilyen közösség kapcsolati hálójának szerkezeti tulajdonsága (*topológiája*) különösen szembeötlő, ha egy véletlenszerű kapcsolati hálózat grájával (ún. *random gráf*) szembeállítjuk:

Random hálózat

Kisvilág-tulajdonságú hálózat

A társadalomtudomány régóta keresi a választ arra a kérdésre, hogy az egyének interakciói miként hozzák létre a társadalmi szinten értelmezett történéseket, másképpen fogalmazva: miképpen kapcsolódik össze a mikro- és makroszint. A mikromotivációkkal magyarázott makrojelenségek, az ún. *emergencia*, egyik legismertebb példája Thomas Schelling szegregációs modellje, amelyben különböző bőrszínű városlakó ágensok úgy viselkednek, hogy „saját” környezetükbe költöznek, ha nem elégedettek környezetükkel. Az ágensok akkor elégedettek, ha adott sugarú körben szomszédaik egy meghatározott százaléka velük megegyező bőrszínű. Schelling szimulációs kísérlettel kimutatta, hogy már kismértékű intolerancia is létrehozza a szegregációt ebben az MAR közösségben.⁷ Az *emergencia* magyarázata a racionális döntéshozatal (RDE) paradigmájában úgy rekonstruálódik, mint a szituációban rejtett logika feltárása, individuális viselkedésekből kialakuló új, csoportos viselkedési forma megjelenése. Ennek előfeltétele az individuumra vonatkozó szabály, egyfajta „racionalitás-fogalom” megadása.

Ezzel kapcsolatban azonban komoly kétségek vethetők fel, mivel a „racionalitás” nem egyértelműen definiálható fogalom. Erről éppen az RDE modellekben használt játékelmélet győz meg, amely egyfajta ilyen racionalitás-fogalmat használ. Mivel a szituációt leíró játék végül is egy kifizetési mátrix, egy számtáblázat, ezért akármilyen számtáblázatnak megfelelő játék előfordulhat az életben. Mármost bármilyen konkrét racionalitás-fogalomhoz szerkeszthető olyan játék, olyan számtáblázat, amely esetében az adott racionalitás-fogalom mindkét játékos számára teljes kudarchoz vezethet. Ez a racionalitás-fogalom szituáció függőségének és az érdekek inkoherenciájának megnyilvánulása, amely egy ismert logikai tételből, a Gödel-tételből következik.⁸ Így sem a politikai, sem a gazdasági rendszerek

⁶ Stanley Milgram: The small-world problem. *Psychology Today* 1967/1, 61-67.o.

⁷ Thomas Schelling: Dynamic Models of Segregation. *Journal of Mathematical Sociology* 1971/1, 1-14. o.

⁸ Mérő László: Mindenki másképp egyforma. Tericum Kiadó, Budapest, 1996. 97.o.

megértéséhez általában nem elegendő az individuális cselekvések leírása és magyarázata, hanem az egyének kölcsönös kapcsolatait is be kell vonni a vizsgálódás körébe. Erre alkalmas a MAR, amely ezáltal túlmutat az RDE-n, miközben ágensein keresztül meg is tud őrizni számos hasznos elemet e paradigma vívmányaiból. A két paradigma között a döntő különbség abban van, hogy a MAR nem megy le teljesen az individuuum szintjére, inkább individuális cselekvési mintákkal dolgozik, de ez a társadalomontológiai különbség lényeges előnyt ad a MAR magyarázóerejének az RDE-hez képest. Vannak neves kutatók, akik egyenesen úgy fogalmazznak, hogy a szimuláció általában, és az ágens alapú modellezés különösen, a dedukció és az indukció mellett a tudomány harmadik módszerének tekinthető.⁹ Megjegyzem ugyanakkor, hogy elsősorban az evolúciós játékelméleti modellek révén a racionális döntéselméleti (szituációs-logikai) és az ágens alapú szimulációk több érdekes alkalmazást produkálva összekapcsolhatók.¹⁰

III. Kihívások a nemzetközi politikában: a vesztfáliai államrendszer hanyatlása

A politikafilozófia területén a demokrácia számos normatív modelljét fogalmazták meg. A politikai közösségek közül a gyakorlatban és a tudományban is az állam áll a középpontban. Úgy tűnik azonban, hogy ez egy tradicionális, de végeredményben önkényes tézis, kiindulási pont. Az állam kategóriája helyett inkább a politikai közösség az értelmesen megragadható kategória, mivel ennek fogalma történetileg állandóan változott, és bár kétségtelen, hogy a modern politikai közösség formája a nemzetállam, ez nem volt mindig így a múltban, és semmi sem garantálja, hogy ez fogja adni a jövő világrendjének keretét. Ez a felismerés bekövetkezett már a Nemzetközi Kapcsolatok Elméletében is: az 1980-as évektől fokozatosan újabb szereplőket vontak be a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatába, bár a nemzetállamok továbbra is elsődleges szereplőnek számítanak, és az egyik kulcsfogalom, az egyik legbefolyásosabb, az ún. realista iskola számára.

Tény, hogy a mai nemzetközi rend alapvető hatalmi struktúrái az 1648-as vesztfáliai rendezésben gyökereznek. Ugyanakkor ezt megelőzően egymást átfedő hatalmi igények és hatóságok léteztek ugyanarra a területre, a pápa és a császár, vagy az uralkodó és a testvére, a főúri ligák vagy kiskirályok között. Ezt a heteronóm rendszert váltotta fel a területi alapon szervezett szuverén entitások (nemzetállamok) rendszere, amelyben a központi hatalom kényszerítette ki a rendet. A vesztfáliai megelőző organikus hatalmi struktúrában az autoritások hierarchikus rétegződésének alapfeltétele egy egyetemes morális rendnek a tételezése és az annak való alárendelődésnek az elfogadása volt a nemzetközi kapcsolatokban. Ennek az egyetemes morális rendnek a dezorganizációjával – nem kis mértékben a pápai primátus tekintélyét elutasító protestantizmus hatására – ezt a vertikális rendet egy horizontális, egalitárius és atomizált rend váltotta fel. Az egyház által szankcionált természetjogra alapuló, univerzalista koncepció helyébe, a *raison d'état* és az erőegyensúly elve alapján konszolidálódó nemzetközi rend lépett.

A vesztfáliai megelőző nemzetközi rendszer a kánonjog alá rendeződött, hierarchikusan rétegződött, viszont a vesztfáliai rendszer teljes mértékben különbözik ettől: egymástól független területi egységekből áll, amelyekben a helyi szokások, jogszolgáltatás, egymással divergáló lojalítások és ellentétben álló vallási hitrendszerek működnek. A vesztfáliai békeszerződés a *Respublica Christiana* egyetemes, organikus, hierarchikus

⁹ Robert Axelrod – Leigh Tesfatsion: On-Line Guide for Newcomers to Agent-Based Modelling in the Social Sciences. Internet: <http://www2.econ.iastate.edu/tesfatsi/abmread.htm> (2015.12.14.)

¹⁰ Vág András: Multi-ágens modellek a társadalomtudományokban. Statisztikai Szemle, 2006/01, 25-53.o. és Málk József Zoltán: Egyén és közösség veszedelmes viszonyai – játékelméleti megközelítésben. Századvég, 2010/57, 103-117.o.

nemzetközi társadalmi rendjét megdöntve, szekularizálta a jogot és a politikát, és decentralizálta a politikai struktúrát. Ez a rendszer bizonyos tekintetben az autonóm állam felmagasztalása volt egy morális konszenzusra épült egyetemes birodalom kárára. Valójában a nemzetközi kapcsolatok két nagy iskolájának, a realistának és liberálisnak olyan központi fogalmai, mint a *laissez faire*, a *raison d'état* vagy az erőegyensúly, mind a nemzetközi kapcsolatok anarchikus, illetve vertikális koncepciójának szükségszerű megnyilvánulásai.

A mai, 2015-ös év nemzetközi viszonyai borús képet festenek. A háborúk a teljes földön terjedőben vannak, új országokat bombáznak, és a régebbi háborúkat egyre nagyobb intenzitással vívják. Azok az országok pedig, ahol a közelmúltban a választások viszonylagosan békés eszközökkel változásokat hoztak, most polgárháborúk szélére kerültek. A nemzetközi ügyek ma már nem távolinak és saját életünkkel össze nem függőnek látszanak, a világ minden polgára számára személyes jelentőségre tesz szert gazdasági, társadalmi, biztonságpolitikai vagy háborús következményein keresztül. Az amerikai dollár vagy az euró értékének váratlan árfolyam ingadozásai hatással vannak az új számítógépünk vagy autónk árára; a közel-keleti konfliktusok befolyásolják az olajárát; bevándorló emberekkel találkozunk saját országunkban; időről-időre pedig sokkoló terrorista-támadások érik a világ nagyvárosait, és ennek eredményeként olyan intézkedéseket foganatosítanak, amelyek megnehezítik életünket, sőt akár el is lehetetlenülhetünk. Olyan kényszerű választásokkal szembesülhetünk, ahol a szabadságjogunk korlátozása lehet a tét a biztonságunk garantálása érdekében. S akár olyan morális dilemmába kerülhetünk, mint Edward Snowden, ahol egyéni, morális meggyőződésünk kerülhet a közösség (valós vagy állítólagos) érdekével szemben.

Mintha részben beteljesülni látszana a nemzetközi kapcsolatok angol iskolája vezető alakjának, Hedley Bullnak híres, még az 1970-es években megfogalmazott scenáriója: „Elképzелhető, hogy a szuverén államok el fognak tűnni, és nem egy világkormány váltja fel őket, hanem a modern és szekuláris megfelelője annak az egyetemes politikai szerveződésnek, amelyben a nyugati kereszténység (*Christendom*) létezett a középkorban.”¹¹ Valójában a nemzetközi kapcsolatok liberális iskolája által exponált ún. globális szintű *interdependenciák*, amelyek olyan jelenségekben testesülnek meg, mint a transznacionális szervezetek (NGO-k, IGO-k, MNO-k, stb.), globális kommunikáció és mobilitás (migráció), terrorizmus, ökológiai problémák, nyilvánvalóan az állami szuverenitás elvét erodálják, akárcsak a humanitárius intervenció problematikája. A veszfáliai államrendszer hanyatlásáról beszélhetünk, ami összefügg a nemzetközi rendszer két alapvető pillérének, egyrészt az abszolút szuverenitás elvének meggyengülésével, másrészt a – harmincéves háború keserű tapasztalatait magába fogó – veszfáliai békerendszerben lefektetett elvvel szemben intézett kihívással: a vallás kivonásával a nemzetközi kapcsolatokból. Ahogy a politikai hatalom és tekintély földrajzilag nem volt behatárolható a középkori Európában, valószínűleg ugyanígy nem körülírható egy egymást átfedő hálózatok által szervezett, *interdependens világban* sem. Ahogy a 2007-ben kirobbant pénzügyi válság, vagy a közel-keleti konfliktus, vagy a 2015-ben kibontakozó európai migránsválság már fényesen bebizonyította, az államok szemlátomást veszítik el problémamegoldó képességüket, nem képesek a biztonságról, a közjóról kielégítően gondoskodni, morális vákuumba kerültek. A veszfáliai rendszer azonban nekik, vagyis az államoknak, azaz olyan szereplőknek ad jogi kompetenciát, legitimitást, amelyek érvényesítő képessége gyakorlatilag egyre csökken.

A veszfáliai rendszer és a nemzetközi realitások közötti történelmi feszültség a töréspontjához érkezett, és egy új *éthosz* keresése van folyamatban, amelyben egyre erősödik azok hangja, akik egy veszfáliai felváltó normatív rend kialakítását sürgetik.¹² Azonban, megítélésem szerint, ez mégsem fog a fent idézett Bull-féle úton haladni, tekintettel arra, hogy a határok kérdése nem csupán a földrajzi hovatartozás, hanem a kulturális-civilizációs

¹¹ Hedley Bull: *The Anarchial Society*. Columbia University Press, New York, 1977. 245.o.

¹² Charles Kegley – Raymond Gregory: *Exorcising the Ghost of Westphalia*. Prentice Hall, New Jersey, 2001.

különbségek kérdése is. Az identitások keresésének és megsokszorozódásának, amelynek mindannyian részesei vagyunk, olyan következményei vannak, mint a vallások globális újjáéledése és a posztmodernnek nevezett jelenség felemelkedése. Mindezek azt jelzik, hogy összeomlott a bizalom abban, ahogyan a nyugati modernitás eddig értelmezte a világot. A paradoxon azonban az, hogy ez az új világrend, egy olyan virág, amely a modernitás sírján virágzik. A modern korban úgy a konzervatív, mint a vallásos tapasztalat, az expresszív individualizmus részévé vált. Mára az emberek elutasítják a kívülről, a társadalom, az előző nemzedék vagy valamilyen tekintély által rájuk oktroyált mintákat, a tradíciók, a kulturális mémek használatokor nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a saját útjukat járják. S nem kivétel ez alól az iszlám fundamentalizmus sem, amely a társadalmilag gyökértelen vallásosság formáit reprezentálja, azaz immár személyes döntés kérdése. *A mai iszlám tapasztalat nem a hagyományos vallási struktúrák, tekintélyek, valamely nemzeti illetve hitbéli hovatartozás folyománya, hanem egy képzeletbeli horizontális közösségképzés eszköze (aminek pl. része a vitatott muszlim női ruhaviseletek), amely a különböző interdependenciákban létező muszlimok közösségét látja. Az iszlám fundamentalizmus számára ennek a képzeletbeli horizontális közösségnek a létrehozása, kibontakoztatása és kiterjesztése a fontos.*¹³

IV. Politikaelméleti vonatkozások: az elitesedés

A veszfáliai államrendszer megrendülése ugyanakkor felveti azt a fentebb már megfogalmazott alapvető kérdést, hogy miért is tüntessük ki az államot, mint politikai közösséget. Absztrakt formában Rousseau vetette fel a közösség és állam viszonyának kényes problémáját: mi is legyen a politikai akarat formálásának módja? Hogyan tudja a társadalom közösségként elérni az államot, az állam pedig megvalósítani az emberek általános akaratát (*volonté général*)?

A liberálisok alapvetően az individuális szabadságot védik. Felfogásuk szerint, az emberi közösség csak annyiban rendelkezhet speciális jogokkal (pl. társulási, gyülekezési jog stb.), amennyiben ez az egyéni szabadságjogok gyakorlásából következik. Ugyanakkor a szabadság individuális karaktere nem csupán a jogok alanyát, hanem egyszersmind a jogok jellegét is meghatározza. A liberális demokrácia, mint politikai rendszer, végső soron az individuális szabadság megteremtésének eszköze. A kollektív, vagyis a nem individuális szabadság tartalmát a politikai szabadságjogok képezik – ezek közül is első a közügyekben való közvetlen részvétel szabadsága. Benjamin Constant ugyanakkor arra figyelmeztet bennünket, hogy „a modern igények és szükségletek közül a legelső az egyéni függetlenség. Következésképpen sosem szabad feláldozását kérni a politikai szabadság érdekében, hiszen az igazi, modern szabadság az egyén szabadsága”.¹⁴ Constant ezt Rousseau-val szemben fogalmazta meg, és meg volt győződve arról, hogy álláspontját a jakobinus diktatúra kellőképpen igazolja. De ha a szabadság alanya az egyén, és így a szabadság természete valójában a magánéleti szabadság (vagy ahogyan Constant nevezi: a függetlenség), akkor vajon hol húzhatók meg az egyén, mint közösségi lény, függetlenségének határai.

Nézeteik karakterisztikus különbözőségének ellenére valójában ugyanezt a kérdést teszi fel Rousseau is a *Társadalmi Szerződés*ben: „Hogyan találhatunk olyan társadalmi alakulatot, amely teljes együttes erejével védi és őrzi minden egyes tagjának személyét és vagyonát, s amelyben minden egyes ember, bár a többivel egyesülve, csak önmagának

¹³ Nilüfer Göle: Az iszlám és az európai nyilvánosság. Kétezer, 2004/7-8. Internet: <http://ketezer.hu/2004/07/az-iszlam-es-az-europai-nyilvanosság/> (2015.12.14.)

¹⁴ Benjamin Constant: A régiek és a modernek szabadsága. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1997. 251.o.

engedelmeskedik, és éppoly szabad marad, mint eddig volt?”¹⁵ Hans Kelsen egy Constanthoz és Rousseau-hoz képest „középutas” választ ad a kérdésre. „Ha a valóságban egyenlők kívánunk maradni, kénytelenek leszünk eltérni, hogy uralkodjanak fölöttünk.”¹⁶ „De ha már mindenképpen uralomnak kell alávetnünk magunkat, akkor azt akarjuk, hogy csak mi kormányozzuk magunkat.”⁸ Kelsen szerint Constant individuális szabadságeszményének helyébe így léphet be a politikai szabadság. „Politikailag az szabad, aki alávetett ugyan, de csak a saját maga, nem pedig más akaratának van alávetve.”⁸ Valójában tehát a politikai szabadság az egyéni és kollektív érdekek kiegyezését jelenti.¹⁷

A mai világban a képviseleti demokráciát használjuk az érdekellentétek kisimításának eszközeként, amivel azonban állampolgárként sokszor fejezzük ki elégedetlenségünket. A klasszikus elitelméletek után (Le Bon, Trade, Pareto, Mosca), amelyeket áthatott a néppel kapcsolatos politikai közösségekkel szembeni szkepszis, Joseph Schumpeter volt az, aki megpróbált a rousseau-i kihívásra válaszolni.¹⁸ Úgy vélte, hogy a hatalmat választott, képzett szakértelmiségre kell bízni, akik sajátos érdekekkel és attitűdökkel rendelkeznek, amiket keresztülhajtának a társadalmon. Schumpeter, mint ahogy a politikából és politikusokból kiábrándult polgárok sokszor, a technokrata elitben hisz. Ő az embereket a választástól eltekintve, teljes passzivitásra kárhozhatná, mivel nem tartja alkalmasnak őket arra, hogy túllássanak valós érdekeik korlátolt szféráján; vagyis hogy (rousseau-i értelemben) megvalósítsák az általános akaratot.

Ugyanakkor a schumpeteri felfogás, ami a weimari köztársaság bukásának és az ő kényszerű emigrációjának keserű tapasztalatain fogant, komoly veszélyt rejt magában még egy jól működő (?) demokratikus társadalomban is. Az amerikai szociológus, Ch. W. Mills szerint, az Egyesült Államokban az 1950-es évekre kialakult egy „uralkodó elit”, amelynek három bázisa van: ezek az üzleti élet, a politikai szféra és a hadsereg vezető alakjai.¹⁹ E három nagy intézmény, amelyek egymással kapcsolatban állnak, tagjaik ezekből rekrutálódva, diszponálnak az anyagi erőforrások fölött, és döntenek a legfontosabb gazdasági és társadalmi kérdésekről, egy „uralkodó osztályt” alkotnak. A rendszert nagyban áthatja a korrupció, és mivel az uralkodó osztály gazdasági alapon nyugvó falakat húz a társadalom többi része előtt, akik azokat képtelenek áttörni, ezért társadalmi mobilitás alig van. Dahl némileg finomít e komor képen, úttörő munkájában arról értekezik, hogy empirikusan nem igazolható egy ilyen „*ruling class*” létezése, aminek döntése felülkerekedne a társadalomban. A társadalmi pluralizmust és ennek szükségességét hangsúlyozza, és szerinte egy pluralista demokrácia alkalmas arra, hogy korlátozza a tisztségviselőket hatalmuk kiterjesztésében az állampolgárok felett. Plurális társadalomban, a hatalom különböző szféráiban, egymást váltó, versengő politikai elitcsoportok jönnek létre.²⁰

Összességében azt mondhatjuk, hogy ezek a megfontolások a demokráciának egy poliarchián alapuló, bölcs-elit modelljét fogalmazzák meg. E modellel szemben, egy piac-szemléletű demokrácia felfogást vall Anthony Downs. A választókat szabad és demokratikus közösségek fogyasztóinak fogja fel, akik eleve meglévő érdekük alapján hoznak politikai döntést, vagyis mindig úgy választják ki képviselőiket, hogy a választás kimeneteléből nyert,

¹⁵ Jean-Jacques Rousseau: Társadalmi szerződés. Phönix Kiadás, Budapest, 1947. 28.o.

¹⁶ Hans Kelsen: Vom Wesen und Wert der Demokratie. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1920. 5. o.

¹⁷ Esetenként ez könnyedén megy, amikor az egyéni és közösségi érdekek egybeesnek: ez Adam Smith híres „láthatatlan kéz” allegóriája. Ugyanakkor számtalan helyzetben a két érdek összeütközésbe kerül egymással, ahogy arra a fogolydilemma-szituációk (ezek a stratégiai viselkedésnek a játékelméleti modelljei) rámutatnak. A dilemma feloldásának kritériumaként a normatív Hobbes-tétel szolgál: úgy kell a jogszabályokat kialakítani, hogy minél kisebb legyen a veszteség a magánügyek megkülsüléséből.

¹⁸ Joseph Schumpeter: Capitalism, Socialism and Democracy. Harper, New York, 1950. 262.o.

¹⁹ C. Wright Mills: The Power Elite. New York: Oxford University Press, New York, 1956.

²⁰ Roald Dahl: A pluralista demokrácia dilemmái. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

általuk érzékelt várható hasznot maximalizálják.²¹ Ez a felfogás is elit-központú, a hatalomért elitcsoportok versengenek, de a választók itt aktívabb szerepben tűnnek fel. A piaci szemlélet alapján, amíg a fent bemutatott bölcs-elit modell inkább kínálat-orientált, addig Downs elmélete az eliteknek egy kereslet-orientált, racionális választáson alapuló modellje.

Az elitelméletek egy újabb formáját jelenti Giovanni Sartori szelektív poliarchia-felfogása, amelyet eredetileg a közvetlen demokráciával szembeni kritikaként fogalmazott meg.²² Az antik demokrácia mintájára működő népszavazási demokrácia, amely horizontális és minden kérdésben dönteni kell, vagy-vagy döntéseket eredményez, azaz zérusösszegű demokrácia: nincs lehetőség kompromisszumra, a kisebbségben maradtak érdekeit egy döntés után, nem védi semmi a többséggel szemben. Mivel Sartori nem hisz abban, hogy a tömeg (választók) képes racionális döntésekre, így szerinte a népszavazási demokrácia könnyen autoriter rendszerhez vezethet. Ezért a képviselői demokrácia mellett áll ki, amely vertikálisan, két szakaszban bomlik ki: az elsőben történik a választás, ami továbbra is zérusösszegű játék, de ez beindít egy második szakaszt, a képviselőket, amelyben alkuk révén egy pozitív-összegű demokrácia alakítható ki; habár ez a politikai elitől és alkugyakorlatától erősen függhet.

Az ismertetett elitelméletek episztemológiai szempontból a tudás különböző aspektusait célozzák meg. Arisztotelész a tudás három különböző fajtáját különböztette meg, amit az *episztemé*, *techné* és *praxis* fogalmával jelölt. Az első a teoretikus tudás, az igazság megismerésére irányul; a második a létrehozó tevékenységhez köthető, a produktív tudás; míg a praxis a cselekvésre vonatkozó tudás (erkölcsi és politikai tudás). Mármost a klasszikus elitelméletek a praxisra építenek; a bölcs-elit és Downs racionális döntésen alapuló elmélete a praxist középpontba állítva, a sikeres politikához a technét is feltételezik; végül Sartori szelektív poliarchiájában a sikeres pozitív-összegű demokrácia a tudás mindhárom aspektusát megkívánja.

Körösényi András a demokráciafejlődés stációit látja beteljesedni a tudás három arisztotelészi aspektusában, és azt állítja, hogy csak a praxist megcélzó demokráciamodell tekinthető igazán politikaelméletnek.²³ Szerinte a modern demokrácia fejlődésének három – empirikus-történelmi, valamint deskriptív-elméleti szinten taglalható és leírható – imágója az arisztotelészi tudás különböző fajtáival jellemezhető: a liberális parlamentarizmus, amelyben az episztemé uralkodott, racionális egyének folytattak racionális vitát a konszenzus kialakítása érdekében. Azután a pártelvű demokrácia, amelyben a techné bontakozott ki, és a pártok versengésének végső célja a racionális alku (érdekegyeztetés + kompromisszum). Végül a Webertől eredeztethető vezérdemokrácia eszméje, amelyben a politikai vezetők kerülnek fókuszba, akik a meggyőzés (retorika + támogatás) eszközével élve, a praxist helyezik előtérbe, a szakpolitikai kidolgozást pedig a bürokráciára delegálják.

Ezt különösen felerősítik a világban egyre fokozódó bizonytalansági tényezők. E vélekedést látszanak alátámasztani Sebők Miklós empirikus kutatásai, amelyek a 2007-ben kirobbant pénzügyi válság és a politikai vezetők erre adott válaszait vizsgálják.²⁴ A válságkezelésben megállapítható a vezetők szerepének csökkenése és a technokraták szerepének növekedése. Úgy tűnik, hogy a válság által teremtett közpolitikai bizonytalanság olyan információs aszimmetriát okozott a végrehajtó hatalommal szemben, amelyre a vezetők

²¹ Anthony Downs, : An Economic Theory of Democracy. Harper and Row, New York, 1957.

²² Giovanni Sartori: Demokrácia. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 71.o.

²³ Körösényi András: A vezérdemokrácia és az antik orátorok. Visszatérés az antik demokrácia politikafofogalmához. In: Szabó M. (szerk.): Demokrácia és politikatudomány a XXI. században. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002.

²⁴ Sebők Miklós: Válság táplálta delegálás. A technokratikus autonómia változása Nyugat-Európában, pénzügyi válság idején. Politikatudományi Szemle 2011/3, 75-100.o., és Sebők Miklós: Válság táplálta delegálás Magyarországon a pénzügy-politikai jogalkotásban (2006-2010). MTA Politikatudományi Intézet Közleményei, 2012/2.

a biztonságosabb (kockázatmentesebb) és hatékonyabb megoldást ígérő szakértői delegálással válaszoltak. Ráadásul, a bizonytalanság növekedésével, tehát például válsághelyzetben, általában nő a politikai egység is. Ebben a helyzetben fontosabbak az eredmények, mint az azt biztosító intézményrendszer jellege. A valóságban ez manifestálódott a szervezeti preferenciában, amely révén a szabályokkal szemben felértékelődtek a vezetők ítélőképességei, valamint az ellenőrzési preferenciában, vagyis hogy a törvényhozók figyelme az *ex ante* előírások, a törvényhozás helyett, az *ex post* ellenőrzés, vagyis az auditálás felé fordultak.

V. A MAR-ek spontán hierarchizálódása és evolúciója

Elvi megfontolások alapján, az elitelméletek a hierarchikus MAR-ekből kiindulva képzelnek felépíteni egy demokratikusan működő társadalmat. Akadnak azonban olyan modellek is, amelyek az arisztotelészi tudás mindhárom aspektusára építve, nem-hierarchikus MAR társadalomban fogalmazzák meg demokrácia elképzelésüket: ezek a demokrácia deliberatív elméletei, amelyek az 1980-as évektől alakultak ki, és ezeket egy német filozófus, Jürgen Habermas úttörő munkája inspirálta.²⁵ A deliberatív demokrácia elméleteiben központi szerepet játszik a nyilvános vita. A nyilvános vita a közjóról alkotott eltérő elképzelések köré szerveződik. A diskurzusban résztvevő állampolgárok egyenlők, és a vita során önmagukról alkotott felfogásuk és nézeteik is formálódnak. A nyilvános vitában az állampolgárok nem pusztán kinyilvánítják már meglévő preferenciáikat, hanem mérlegelés és fontolgatás során alakítják ki álláspontjaikat. Az ideális deliberatív procedúrában, amelyet a demokráciák intézményeinek tükrözniük kell, a résztvevők egyenlők, és szabadon érvelve konszenzust keresnek. A szabadság abban nyilvánul meg, hogy a javaslatok megfontolását nem befolyásolja az előzetes normák ereje. Ahhoz, hogy deliberatív nyilvános vitába bocsátkozzanak egymással, a résztvevőknek kölcsönös tiszteletet kell teremteniük. Ez kedvező hozzáállást jelent a vitapartnerekhez: konstruktív érintkezést kíván olyanokkal, akiknek a nézeteivel az egyén nem ért egyet. A tisztelet megnyilvánul abban a felismerésben, hogy a felek közös vállalkozás részesei, és a nézeteikért, illetve a következményekért igazolással tartoznak egymásnak. A vita így teremt politikai közösséget.

Vegyük észre, hogy a demokrácia racionális választáson alapuló modellje és a deliberatív modell, különböző racionalitás-fogalmat foglal magába. Az előző egy utilitarista jellegű elképzelésre épít, amennyiben a racionális viselkedés kritériumaként az érzékelhető várható haszon maximalizálását írja elő az ágensek számára. Habár ez a cselekvésen alapuló racionalitás-fogalom egészen Arisztotelészig visszavezethető, nagy hagyománnyal bír és domináns a gazdasági elemzésekben, mégsem az egyetlen lehetséges értelmezése a racionalitásnak. Nyilván a racionalitásnak a gondolkodáson alapuló koncepciójára gondolok, amely legalább olyan erős tradíciókkal bír, mint az előző, és a nyilvános vitákra épülő deliberatív felfogásnak sokkal jobban megfelel, mint a cselekvésen alapuló racionalitás-fogalom. Itt megjegyzem, hogy korábban kísérletet tettem arra, hogy az RDE olyan modelljét dolgozzam ki, amelyben a gondolkodáson, érvelésen alapuló racionalitás-fogalom alapvetőbb a cselekvésen alapulónál, és ez mintegy speciális eseteként jelenik meg az előzőnek. Az így nyert modellben egyrészt bizonyíthatóak a racionális választások fontosabb tételei, másrészt a modális logika eredményeit felhasználva, értékaspektusok (normarendszerek állításai) is megjeleníthetők benne, mégpedig dinamikusan, azaz a deliberációs modell nyilvános vitáiban lezajló transzformációkra való tekintettel.²⁶ Ennek

²⁵ Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Századvég-Gondolat Kiadó, Budapest, 1993. I. fejezet.

²⁶ Málik József Zoltán: Analitikus társadalomelmélet. Szerzői kiadás, Budapest, 2006. 6. fejezet.

az adja a jelentőségét mostani elemzésükben, hogy a racionális választások és a deliberatív modell között bizonyos kapcsolatot teremt. Dryzek és List egy másik elméleti úton haladva, de szintén ehhez a konklúzióhoz jutnak. Úgy érvelnek, hogy ha a tisztán választási alapú döntési helyzetből egy érvelő, a deliberáció reflektív és társadalmi aspektusaira épülő döntéshozatal irányába nyitunk, akkor a racionális választások lehetetlenségi tételeinek feltételeit átértelmezhetjük úgy, hogy azok értelmes kollektív döntéseket eredményezhetnek és nem szavazási kudarcokat.²⁷ Ugyanakkor, ami a társadalmi folyamatok befolyásolását illeti, mindkét megközelítés a döntéshozatal során vertikálisan kialakuló „hatalmi centrumok” megjelenését jósolja.

Az, hogy hierarchikus MAR-ben van hatalmi centrum, nyilvánvaló állítás. Van olyan eset, amikor ágensként úgy veszünk részt egy közösségi döntésben, hogy előre tudjuk, egy hierarchikus MAR-ben vagyunk. Erre példa egy árverés. Érdekes azonban, hogy ha az ágenseket, mint racionális döntéshozókat képzeljük el, akkor az RDE szerint, több ágens közösségi döntése nem képzelhető el másként, csakis hierarchikus MAR-ben. Vagyis az ágensek kezdetben egy nem-hierarchikus MAR-be lépnek be, de a döntési folyamat végül is olyan, mintha egy hierarchikus MAR volna. A racionális választások elmélete arra is ad támpontot nevezetes lehetetlenségi tételein keresztül, hogy mikor számíthatunk ilyen esetekre.²⁸ McKelvey káosz tétele értelmében, ha legalább három politikai kérdés van napirenden, akkor a döntési folyamatban számolni kell azzal, hogy hierarchikus MAR alakul ki. Egy másik nevezetes tétel szerint, ha egy társadalmi mechanizmus el kívánja kerülni a stratégiai viselkedést (pl. potyautas magatartást), akkor lesz egy olyan elit, amelyik a döntési helyzeten belül „túl nagy” hatalommal rendelkezik. Ez utóbbi tétel, amelyet Gibbard-Satterthwaite tételének neveznek a szakirodalomban, következménye az is, hogy kimenetében lényegében nincs különbség a bölcs-elit és Downs elmélete között.

De a racionális választások paradigmáján túl is született egy olyan váratlan eredmény, aminek fontos következménye van vizsgálódásainkra. Az ezredforduló elején, a hálózat kutatásban mutatták ki, hogy a közösségek demokratikus hálózata skálafüggetlen (*scale-free network*) tulajdonságú. Ez a szakmai terminus azt jelenti, hogy az ilyen hálózatban a legtöbb ágensnek csak kevés kapcsolata van, amelyet néhány, sok összeköttetéssel rendelkező középpont tart össze.²⁹ Ezek a pontok befolyásolják a hálózat szerkezeti stabilitását, dinamikus viselkedését, de meghatározzák a hálózat tűrőképességét is. Ezt az eredményt, két magyar származású felfedezője után, *Barabási-Albert-tételnek* nevezik a szakirodalomban, amelynek értelmében nem-hierarchikus MAR-ek „csomósodnak”, bennük hatalmi centrumok épülnek ki. Másképp fogalmazva, hierarchia ott is kialakul, ahol alapvetően anarchikus viszonyok uralkodnak. A kapcsolati hálózatra vonatkozó Barabási-Albert eredmény és a racionális ágensek döntését leíró fenti tételek is ugyanazt az üzenetet hordozzák: nem-hierarchikus MAR-ek spontán módon hierarchizálódnak.

Ugyanakkor, szintén döntően magyar kutatók eredményei alapján, a kapcsolati hálózatok evolúciója szoros összefüggést mutat a társadalmi rendszerekkel.³⁰ Azokban az ősközösségi társadalmakban, amelyekben a rendelkezésre álló források (főként élelem) már bőségesek voltak, a társadalmi hálózatok véletlenszerű (random) gráfot alkottak. A népességszám növekedésével a véletlenszerű hálózatok skálafüggetlen társadalmi hálózatokká alakultak, amelyek modern, országos szintű jelenlétét demokráciának hívjuk. Azonban

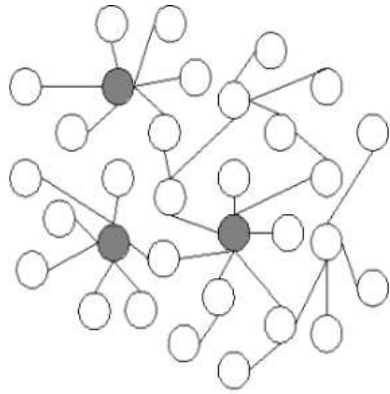
²⁷ John Dryzek – Christian List: Social choice theory and deliberative democracy: A reconciliation. *British Journal of Political Science*, 33, 2003. 1-28.o.

²⁸ Kenneth Shepsle – Mark Bonchek: *Analyzing Politics*. W.W. Norton, New York, 1997. és Málík, 2006. i. m.

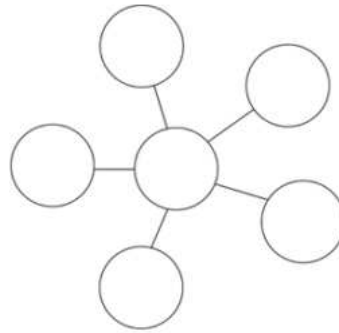
²⁹ Albert Réka, Barabási Albert-László: *Statistical mechanics of complex networks*. *Reviews of Modern Physics*, 2002/1, 47-97.o. Barabási Albert-László: *Behálózva*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2003.

³⁰ Derényi Imre – Farkas Illés – Palla Gegely – Vicsek Tamás: *Topological phase transitions of random networks*. *Physica A*, Vol. 334, Issue 3-4, 2004, 583-590.o.

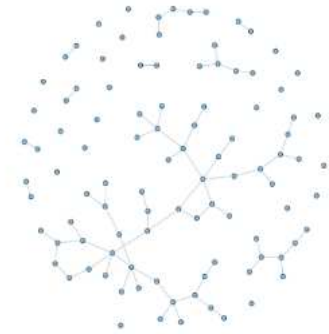
amennyiben a források kimerülnek, vagy – társadalmi szabályozás folytán – egyesek számára elérhetetlenek lesznek, a skálafüggetlen hálózat csillaghálóvá alakul át, amely a diktatúrák jellemzője. A diktatúrákban a társadalom részeire tagolt, a gyenge kapcsolatok ritkák, a rendszer instabil, nem reagál a környezet változásaira. Végül azonban a csillagháló darabjaira hullik, a társadalmi hálózatok részgráfokra esnek szét. Ezeknek a kis alhálózatoknak minden eleme össze van kötve a másikkal. Ugyanakkor ez az átalakulás az eredeti hálózat végét is jelenti, hiszen a hálózat ellenállóképessége és integritása megszűnik.

Skálafüggetlen hálózat
Poliarchikus MAR

Csillaghálózat
Centrikus MAR

Részgráfokra szétesett hálózat
Organizáló MAR

Nevezetes MAR-topológiák

A diktatúrák, például, igen gyakran végződnek egy hirtelen eseménnyel, amely legalábbis átmenetileg, a társadalom teljes szétesését okozza. A háborúkban, a forradalmakban és sok más társadalmi megrázkódtatásban az összes gyenge társadalmi kapcsolat megszűnik, és csak az egymással teljesen összekapcsolt kis csoportok (pl. családok, baráti társaságok, klubok, akár kis katonai egységek, stb.) maradnak együtt.³¹

VI. Konklúzió

A hierarchia előtérbe kerülésével és az MAR-topológiák evolúciójával a demokrácia-elmélet új kihívásokkal néz szembe: milyen ellensúlyok megteremtése szükséges a poliarchikus MAR kialakításához és fenntartásához egy plurális társadalomban? Ez a kérdés felértékeli a közösség formálásának problémáját, a deliberáció eszméjét, valamint a klasszikus és instrumentális republikánizmust.³² A demokráciakutatás másik fontos problémájának a közösség jellemzőinek vizsgálata tűnik, mint homogenitás, mértékhatékonyság, a közösségi hálózatok egymáshoz való viszonya és szerveződése. E problémákkal azonban visszajutottunk a rousseau-i alapkérdéshez, vagyis hogy miképpen formálódik a közösség „általános akarata”.

A nemzetközi politikai közösség viszonyrendszerében a rousseau-i alapkérdésre adott lehetséges választ a realista iskola ún. *hegemon stabilitás elmélete* (HSE) képviseli. A hegemonia egy nemzet hatalmának világhegemoniáját jelenti egy adott korszakban (pl. Nagy-Britanniáét a XIX. században, az USA-ét pedig 1945 után). A HSE szerint, bár a vesztfáliai rendszer által teremtett feltételek mellett, a nemzetállamok versengő érdeke és egy ezt áthidaló világkormány nélkül, permanens, világszintű, anarchisztikus nemzetközi

³¹ Csermely Péter: A rejtett hálózatok ereje. Vince Kiadó, Budapest, 2004. 201-203.o.

³² Will Kymlicka: Contemporary Political Philosophy. Oxford University Press, Oxford, 2002. 7. fejezet.

viszonyokra következtethetnénk, a valóság még sem teljesen ez. A hegemonia fogalmával megmagyarázható, hogy miképpen lehetséges egyfajta szabályozottság és rendezettség a világban, vagyis a nemzetek békés együttélése állandó viszályok helyett. Ugyanakkor az elmélet alapján az is világos, hogy a hegemon pozíció meggyengülése mindig kaotikus folyamatokat eredményez a világpolitikában, és ez nagyobb konfliktusokban, pl. lokális vagy globális méretű háborúkban vagy gazdasági világválságokban manifesztálódik. A MAR-ben történő spontán hierarchizálódás azt sugallja, hogy egy politikai közösségben mindig kibontakozik az „általános akarat”, de úgy tűnik (szemben a HSE állításával), hogy a politikai akarat formálásának számos módja lehetséges, amelyek a közösség sajátosságaitól függenek.³³ A MAR-topológiák két nagy típusa, a centrikus és a poliarchikus MAR, az előbbi inkább diktatórikus, míg az utóbbi demokratikus közösségi viszonyokra utal. Úgy tűnik, hogy a harmadik, szervező MAR leginkább a nemzetközi kapcsolatok sajátja. A poliarchikus topológia a demokratikus közösség tesztje lehet, ugyanakkor, mint sajátos hierarchia, demokratikus viszonyok sokaságát foglalja magába. Ezért nem beszélhetünk univerzális módon a demokráciáról: a demokratikus viszonyokat ott és úgy kell megítélnünk, amely közösségben éppen alakítjuk és vizsgáljuk őket. A politikafilozófiának, az összehasonlító politológiának (*Comparative Politics* mint a politikatudomány egyik diszciplínája) és a demokráciaelmélet normatív modelljeinek azonban éppen ezért van jelentőségük. Minták és ideáltípusok lehetnek, amellyel a közösség és belső-külső viszonyai összehasonlíthatóak, és forrásul szolgálhatnak a közösség értékviszonyait tisztázó társadalmi vitáknak.

³³ A Nemzetközi Kapcsolatok Elméletében ehhez hasonló gondolatokat fejt ki Robert Keohane *After Hegemony* című művében. Azt hangsúlyozza, hogy a HSE parciálisan ugyan érvényes, de mégsem elégséges a nemzetközi együttműködés rendszerének megértéséhez, ami számos egyéb feltételen is alapul, mint elvárások, tranzakciós költségek és más bizonytalansági tényezők. (Robert Keohane: *After Hegemony*. Princeton University Press, New Jersey, 1984. 8. fejezet)